

A „karszt” és a „dolina” szavak eredete

A mészkővidékek és barlangok kutatóinak körében a két leggyakrabban használt köznévi „karszt” és a „dolina” kifejezés. Mindkettő jövevényszó a magyar nyelvben, az elsők tanulmányozott jugoszláviai mészkőhegységek leírásai nyomán honosodtak meg nálunk is. A két fogalom szakmai tartalma szakembereink körében egyértelműen tisztázott, a szavak eredete körül azonban már eltérő magyarázatok jelentek meg a hazai irodalomban is.

A közelmúltban látott napvilágot Ivan Gams, a Ljubljani Egyetem földrajzi tanszékének professzora szerkesztésében a „Slovenska kraška terminologija” (A szlovák karsztnevezéktan) c. kiadvány, melynek függelékében részletes angol nyelvű ismertetést találunk a két kifejezés eredetéről. (*The Evolution of the Slovene Words „Kras” and „Dolina” into International Terms until the End of 19th Century*, pp. 45–54.) Az alábbi ismertetés a fenti tanulmány alapján készült.

Karszt

A szlovén „kras” (ejtsd: krasz) és az ebből származott „karszt” szavunk már az európai ősnépek szókincsében is szerepelt. A „karra” kifejezés követ jelent, és ez a szó még ma is él a kelta eredetű ír nyelvben. E kifejezésnek különféle formáira bukkanhatunk az indogermán nyelvekben: a perzsában (karszi), az albánban (karrs) stb. Nemcsak a karszt szavunk, hanem a „karr” kifejezés is ebből az ősi, azonos töből vezethető le, a csupasz kő kis felszíni formáit jelenti. A karr és annak változatai az alpi népnyelvekben is megtalálhatók.

A nyelvi fejlődés során a pre-indoeurópai „karra” kifejezésből alakult ki hangátvetés (metatézis) útján a Szlovéniában ma is használatos „kras” (krasz) forma. A „kras” a szlovén élő nyelvben kopár, köves felszínt jelent, tekintet nélkül arra, hogy az mészkő vagy más kőzet. A szó eredeti „kő” értelmezése elhomályosult, sokféle topográfiai helynévvé változott.

A nemzetközi irodalomba a „kras” kifejezés nem az általános értelmezés (kopár felszín) szerint került be, hanem egy regionális földrajzi tulajdonnévből. Az a terület, amit Szlovéniában „Kras” néven ismertek, Triest mellett meredek falakkal emelkedik ki a Soča és Vipava folyók alluviális völgyéből. Az első világháború előtt a szóbanforgó terület az Osztrák-Magyar Monarchia része volt, és az első leírások a vidékről német nyelven jelentek meg. A német leírók nem a szláv szóalakot vették át, hanem az eredeti formából származó, a német

Geopolitikai térképvázlat a XIX. század közepéről: a „klasszikus Karszt” földrajzi helyzete (I. Gams nyomán). 1 = Maticni Kras, azaz a klasszikus karszt-hegység Triest mellett. 2 = A Dinári-karsztvidék teljes kiterjedése. 3 = Az Osztrák-Magyar Monarchia korabeli határai. 4 = Fő közlekedési útvonal Bécs, Ljubljana és Triest között. 5 = Török uralom alatti terület

nyelvhez jobban idomuló „Karst” változatot. Az olasz irodalomban is ez a forma („carso”) gyökerezett meg.

A karszt kifejezés földrajzi (geomorfológiai) köznévvé alakulása hosszú folyamat eredménye. Először csak a Triest környéki, szokatlanul csupasz mészkőfelszínre vonatkoztatták, később tovább terjedt a távolabbi, de hasonló formájú mészkővidékekre (Isztriai Karszt, Dinari Karszt). A geomorfológiai kutatások világméretű kibontakozása során a sajátos arculatú karbonátos térszíneket mind gyakrabban hozták kapcsolatba a jugoszláviai klasszikus „karszt” vidékekkel, és így ez a kifejezés fokozatosan fogalomná, nyelvtani

értelemben földrajzi tulajdonnévből köznévvé alakult. (Hasonlóan fejlődött ki az olaszországi Volcano tűzhányóhegy nevéből az általánosságban használt „vulkán” kifejezés. Napjainkban a „Svájc” szó kezd fokozatosan átalakulni, az alpi típusú hegyvidékek elnevezésénél egyre több helyen használják toldalékként ezt a kifejezést, pl. Szász-Svájc, Horvát-Svájc stb.)

A karszt kifejezés általános fogalomává válása a múlt század első felében indult meg. A negyvenes években egy bécsi geológus, A. von Morlot tanulmányozta Nyugat-Szlovéniát és Isztriát. A területéről szóló tanulmányában (1848) és a hozzácsatolt geológiai térképeken ő használta először a „Karskalk”, „Karstland” stb. kifejezéseket. Az osztrák-magyar kutatók átvették ezeket a fogalmakat, sőt később bekerültek azok J. Cvijič klasszikussá vált munkáiba is.

Dolina

A karsztvidékeinkre jellemző tál alakú bemélyedési formák megnevezésére szolgáló „dolina” szó könnyen félrcérthető kifejezés. A szláv nyelvekben ez a szó általában folyóvölgyet jelent, és így csak kevés kapcsolata van a karszthoz. A karszt szavunkkal egyetemben a dolina kifejezés szintén Szlovéniából került bele a szakirodalmunkba.

Cvijič szerint (1895) a dolina egy általánosságban használt népi kifejezés a karszt olyan mélyedéseire, amelyet ő „vrtača” néven írt le, s ami megfelel a mi tájnyelvi teber vagy töbör fogalmunknak. A „dolina” jelentése azonban ennél sokkal szélesebb körre terjed. A nép Szlovéniában dolinának nevezi a folyóvölgyet, a poljét (Planinska dolina stb.), a vakvölgyet, a földalatti folyó meredék falu beszakadásait (Velika és Mala Dolina a Skociáni-barlangnál) stb.

A „dolina” szó is a szlovéniai mészkővidékek leírása kapcsán került bele a német nyelvű földtani munkákba és onnan terjedt tovább a nemzetközi szakirodalomba. A „dolina” kifejezést először a

már említett A. von Morlot bécsi geológus használta (1848., 307. oldal) a következő értelmezésben: „A mészkőfelszint, miként már említettem, helyenként tölcser vagy kráter formájú depressziók („Dolinen”) borítják, amelyek a tájnak egy kimondhatatlan sivatagi jelleget adnak.”

A német leírásokban a „dolina” általában töbesszámban szerepel („Dolinen”), és amikor a nyugati írók átvették munkáikba ezt a fogalmat, egyszámban is tévedésből a „doline” kifejezést használták. A tévedést tetézi az a körülmény, hogy a szónak még a saját hazájában sincs egyértelmű jelentése.

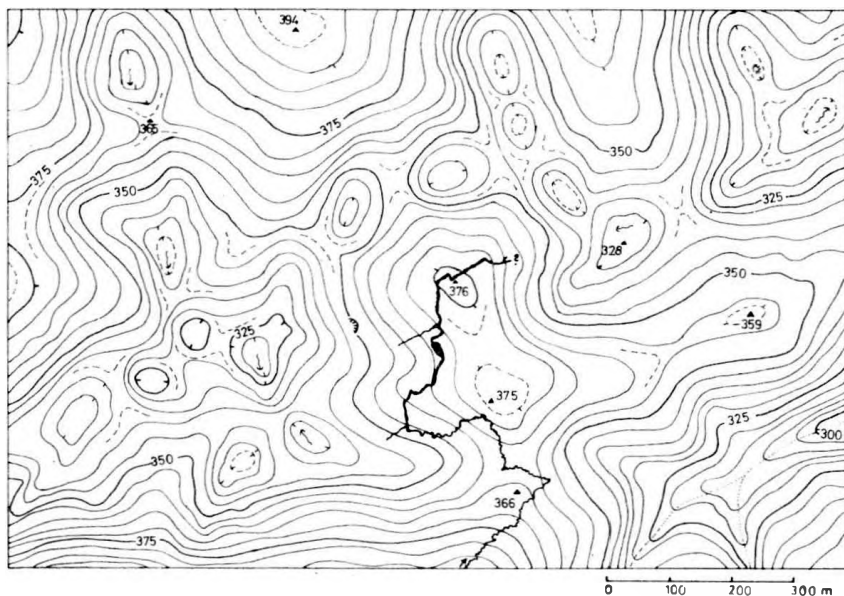
A jugoszláviai szakírók általában nem használják a karszttal foglalkozó dolgozatokban a félreérthető „dolina” szót. A szlovén és macedon nyelvben a helyes kifejezés a *vrtača*, a szerb és horvát nyelvekben a *ponikva*. Ezzel szemben az angol, a francia és a német nevezéktan egységesen ezekre a közepes méretű zárt depressziókra a *doline* kifejezést írja elő.

A magyar népnyelv e karsztos jelenségre kialakított egy megfelelő fogalmat, ez a töbör. Beszédünkben, szakmai írásainkban is használjuk ezt a kifejezést a bizonytalan dolina szó helyett.

Dr. Balázs Dénes

IRODALOM

1. CVIJIC, J. (1895): Karst. Geografska monografije. Beograd.
2. GAMS, I. (1973): Slovenska Kraska Terminologija. Zveza Geogr. Institucij Jugoslavije. Kraška terminologija jugoslovanskih narodov. Knjiga I. pp. 78. Ljubljana.
3. GÉZE, B. (1973): Lexique des Termes Français de Spéléologie Physique et de Karstologie. Ann. de Spéléologie. Tome. 28. Fasc. 1.
4. MONROE, W. H. (1970): A Glossary of Karst Terminology. Geol. Survey Water-Supply Paper 1899-K. pp. 26 Washington.
5. MORLOT, A. (1848): Über die geologischen Verhältnisse von Istrien. Naturw. Abh., H. 2, Wien
6. TRIMMEL, H. (1965): Speläologisches Fachwörterbuch. Landesv. für Höhlenkunde, pp. 109. Wien.
7. VENKOVITS, I. (1959): Karsztnevezéktani vita. Karszt- és Barlangkutató. Vol. I. pp. 67—77.

Töbörök elhelyezkedése az égerszögi Szabadság-barlang környékén

OPTYIMISZTYICESZKAJA PESCSERA

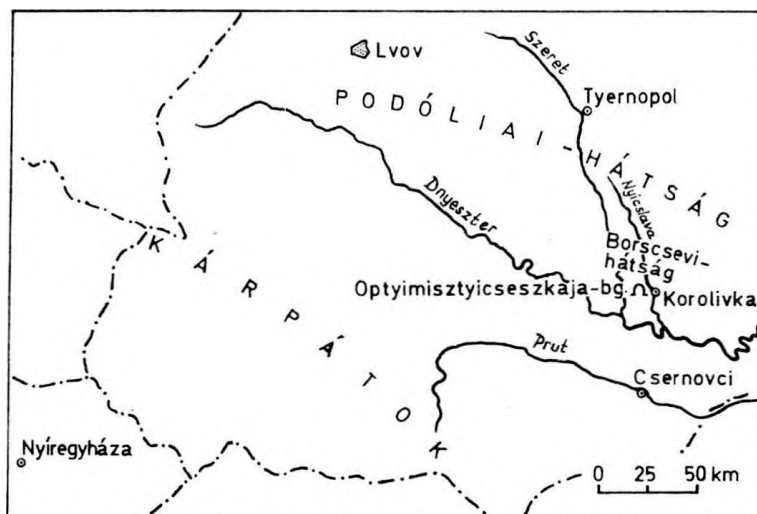
M. P. Szavcsin és I. V. Kacsokovszkij: Optyimisztjicseskaja Pescsera c. dolgozatának kivonatos ismertetése. Megjelent a Pescseri c. évkönyv 10—11. számában 1971-ben a Permi Egyetem Karsztudományi és Barlangtani Intézetének kiadásában.

Kereken kétszázötven esztendővel ezelőtt jelent meg az első írásos tudósítás a Podóliai-hátság barlangjairól, valójában azonban csak az utóbbi tíz-tizenöt év hozta meg a tényleges megismerésüket. Különösen a hatvanas évek második felében lendült gyors és eredményes fejlődésnek a föld alatti világ kutatása. A podóliai barlangok felmért összhossza 1965-ben mintegy 60 km-t tett ki, 1971 végére a kilenc pridnyesztrovi barlanglabirintus ismert kiterjedése már elérte a 167 km hosszúságot.

A Podóliai-hátság barlangjai közül az Optyimisztjicseskaja-barlangnak van a leghosszabb felderített járatrendszere: 1971 végéig ebből 75 300

métert mértek fel. A gipszbarlangok sorában vitathatatlannal elsőséget élvez a világban, de az újabb szakaszok feltárásával a Föld leghosszabb mészkőbarlangjainak is veszélyes riválisa lett, hiszen az 1971-ben elért „teljesítményével” már megelőzte a híres észak-amerikai Mammoth-barlangot (74300 m)

Földrajzilag a barlang a Dnyeszter, Szeret és Nyicslava folyók közén, a Borscsevi-hátságon Korolivka falu mellett nyílik, mintegy 50 km-re Csernovci városától északra. (1. ábra.) Az üregrendszer középső miocén tortonai gipszben képződött, melynek a vastagsága mindössze 30 méter. A karsztosodó kőzet tengerszint feletti közepes magassága 325 méter. A bejáratát 1965 áprilisában fedezték fel a Ivovi Ciklon Barlangkutató Egyesület tagjai, akik Korolivka falutól másfél kilométerre nyugatra egy dolina alján eltömődött víznyelőt bontottak ki.

1. ábra. Az Optyimisztjicseskaja-barlang földrajzi elhelyezkedése

A felfedezés óta a barlangban expedíció expedíciót követett. Az irdatlan labirintus kutatásába és feltérképezésébe bekapcsolódtak a bolgár és a lengyel barlangkutatók is. A huszadik expedíció befejeztével 1971-ben a felmérések állása a következő volt: 75 316 m járáthosszúság, 84 000 m² barlangi alapterület és 189 000 m³ üregtérfogat. Az 1972. májusi 21. expedíció a barlang megismert hosszát 81 200 m-re növelte.

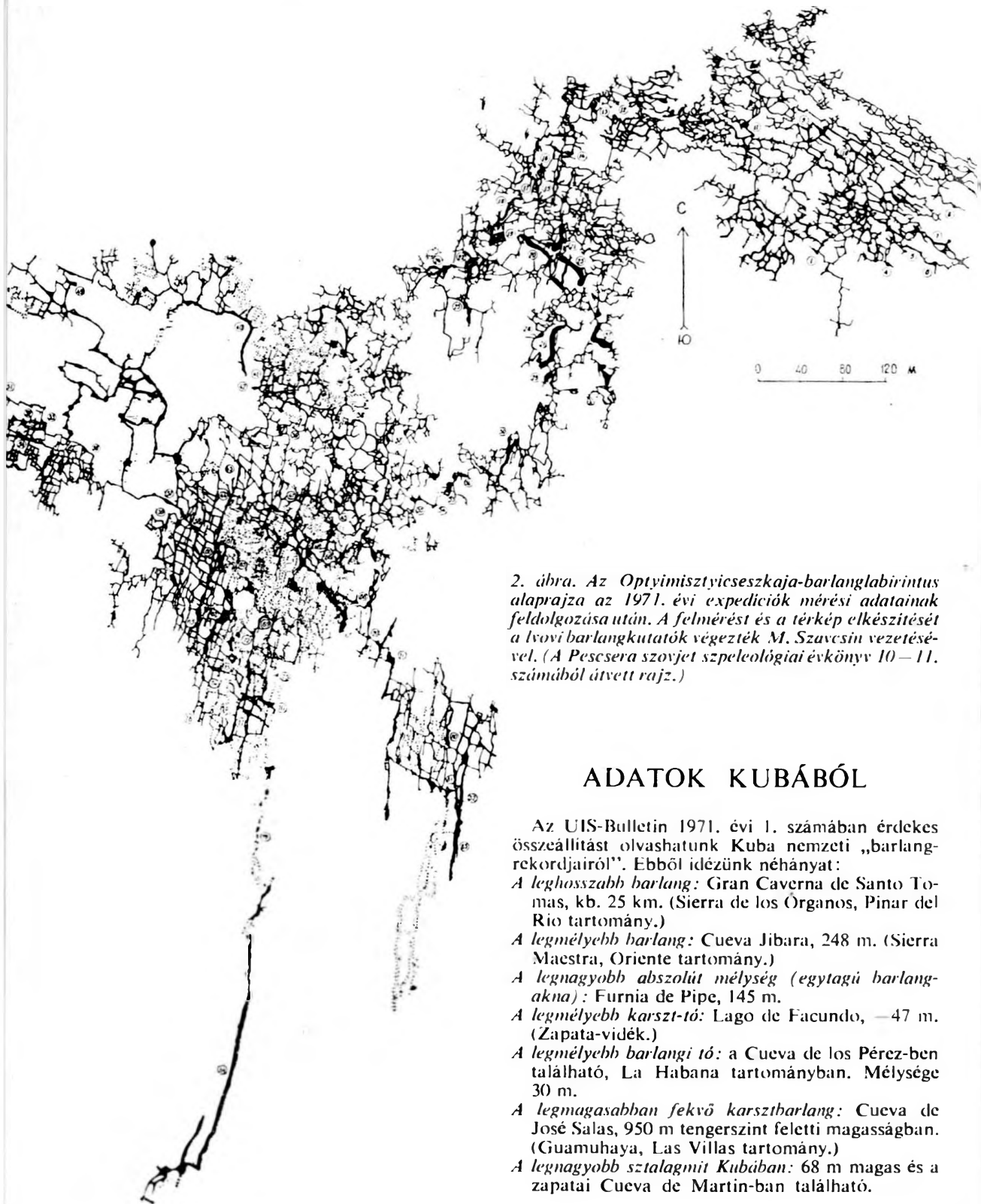
A barlanglabirintus alaprajza sűrű pókhálóra emlékeztet, miként azt a mellékelt 2. ábrán láthatjuk. A barlangjáratok kialakulását azok a sűrűn elhelyezkedő, függőleges síkú tektonikus törésvonalak szabták meg, melyeknek fő irányai ÉK 15–25 és ÉNy 305–310 fokkal határozhatóak

meg. A barlang feltérképezése során három szintet (emeletet) mutattak ki. Legjelentősebb a középső szint, gótikus folyosói 1–10 méter magasságúak.

A barlang mikroklimája a többi podóliai barlanghoz hasonló: a peremi járatok léghőmérséklete 7,9–8,2 °C, a központi és a nyugati labirintusban pedig 9–10 °C között ingadozik.

A barlang elnevezése igazolta kutatóinak derűlátását: az Optyimisztjicseskaja-barlangban évről évre új labirintusrészeket tárnak fel. Amikor e kézirat a nyomdába került, a szovjet barlangkutatók már a barlangrendszer több mint száz kilométeres útvesztőjét mérték fel. És a kutatás folyik tovább...

Dr. Balázs Dénes

2. ábra. Az Optyimisztjicseskaja-barlanglabirintus alaprajza az 1971. évi expedíciók mérési adatainak feldolgozása után. A felmérést és a térkép elkészítését a lvovi barlangkutatók végezték M. Szavcsin vezetésével. (A *Pescera szovjet speleológiai évkönyv 10–11. számából* átvett rajz.)

ADATOK KUBÁBÓL

- Az UIS-Bulletin 1971. évi 1. számában érdekes összeállítást olvashatunk Kuba nemzeti „barlang-rekordjairól”. Ebből idézünk néhányat:
- A leghosszabb barlang: Gran Caverna de Santo Tomas, kb. 25 km. (Sierra de los Organos, Pinar del Rio tartomány.)
 - A legmélyebb barlang: Cueva Jibara, 248 m. (Sierra Maestra, Oriente tartomány.)
 - A legnagyobb abszolút mélység (egytagú barlangakna): Furnia de Pipe, 145 m.
 - A legmélyebb karszt-tó: Lago de Facundo, –47 m. (Zapata-vidék.)
 - A legmélyebb barlangi tó: a Cueva de los Pérez-ben található, La Habana tartományban. Mélysége 30 m.
 - A legmagasabban fekvő karsztharang: Cueva de José Salas, 950 m tengerszint feletti magasságban. (Guamuhaya, Las Villas tartomány.)
 - A legnagyobb sztalagmit Kubában: 68 m magas és a zapatai Cueva de Martin-ban található.